

ženski pokret. ЖЕНСКИ ПОКРЕТ.

Уредник, ВЕРА ЈОВАНОВИЋ

САДРЖАЈ:

- 129 О ИЗЈЕДНАЧЕЊУ МУШКИХ И ЖЕНСКИХ
СРОДНИКА У ЗАКОНСКОМ НАСЛЕЂИ-
ВАЊУ . . . . . Др. Драг. Аранђеловић
- 139 О НАШОЈ ЖЕНИ . . . . . Радунка Анђелковић —
Чубриловић
- 149 ŽENA . . . . . Klara Dajčova
- 154 ПРОСЛАВА СЕДАМДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ
Г-ЂЕ ДР. ДРАГЕ ЉОЧИЋ . . . . .
- 155 ПОЗДРАВНИ ГОВОР Г-ЂЕ ЛЕПОСАВЕ
ПЕТКОВИЋ, ПРЕДСЕДНИЦЕ ЖЕНСКОГ
ПОКРЕТА . . . . .
- 158 ПОЗДРАВНИ ГОВОР Г-ЂЕ МИЛЕ СИМИЋ,
ПОТПРЕДСЕДНИЦЕ НАРОДНОГ ЖЕН-
СКОГ САВЕЗА . . . . .
- 161 ПОЗДРАВНИ ГОВОР Г-ЂЕ ЗОРКЕ ВЛАЈИЋ,
ПРЕДСЕДНИЦЕ МАТЕРИНСКОГ УДРУ-
ЖЕЊА . . . . .
- 162 ГОВОР-ПОЗДРАВ Г-ЂЕ ЈЕЛЕНЕ Н. МАР-
КОВИЋКЕ . . . . .
- 163 БЕЛЕШКЕ: „ЖЕНЕ ПРАВНИЦИ И НАШЕ
ПРАВОСУЂЕ“ . . . . . ИНА

ВЕЛИКИ ИЗБОР

Француске парфимерије, пудера, сапуна и друга средства за неговање коже и лица.

ПРЕПОРУЧУЈЕ РАДЊА
МИЛОВАНОВИЋА И ЛЕТИЋА

Кнез Михајлова 39

Телефон 11—37

Женски покрет излази сваког 15 у месецу (изузев јула и августа). Претплата на Женски Покрет за 1925 годину износи 50— дин.

Претплату примају повереници, а у Београду администратор у Женском Клубу, Кр. Милана 71.

Моле се претплатници да достављају сваку промену адресе.

Ко од претплатника не прими број до 25-ог у месецу, нека га тражи накнадно од администрације.

Уредништво ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА моли све писце које интересују феминистичка питања да му шаљу чланке, реферате и белешке, који се односе на та питања.

Рукописе треба слати на адресу: Уредништво ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА, Београд, Кр. Милана 71.

Рукописи се не враћају.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 4. — 15. АПРИЛ — ГОД. VI (1925)

О ИЗЈЕДНАЧЕЊУ МУШКИХ И ЖЕНСКИХ СРОДНИКА У ЗАКОНСКОМ НАСЛЕЂИВАЊУ*)

Нема праве унитарне, јединствене државе без једног законодавства за целу државу за најважније животне одношаје. Прва брига свију државника при стварању држава из покрајина са разним законодавством била је : што пре унифицирати законодавство. Тако је радила Немачка при своје уједињењу, тако Италија, тако раде с успехом Чехословачка, Пољска, Румунија. И одиста стоји врло рђаво са државним јединством, кад се на пр. пресуде судова једне покрајине у држави сматрају као пресуде *иностраних* судова, кад се тражи њихово извршење код власти друге покрајине у истој држави.

Као што знате, у нашој држави важе шест разних законодавстава. Чим пређете из Београда у Земун или Панчево, ви сте под владом два разна законодавства, и ако живимо у јединственој, централистички уређеној држави. Једна аномалија, несумњиво, коју су увиђале и увиђају све наше владе од уједињења. И зато су се све владе и трудиле да се што брже сврше законски пројекти, који ће вредети за целу државу. По свима министарствима има маса израђених законских пројеката. Али, на жалост, ако су се све владе бавиле израдом законских предлога, схватајући правилно значај изједначења законодавства, није се довољно настојавало на томе да ти законски предлози постану законима. Наше Народне Скуп-

*) Предавање које је одржао Г. Др. Драг. Аранђеловић, професор Универзитета, 20 марта ове године, у Сали Окружног Суда. Предавање је организовало Удружење Правника. Као члан комисије за израду законског пројекта новог Грађанског Законика, г. предавач је био у могућности да специјално проучи једно правно питање које присно интересује нашу жену и да га изложи са пуно познавања и отворено. Излагање г. професора Аранђеловића потпуно је успело, и ми смо нарочито благодарни предавачу што је био тако љубазан па је дозволио да се предавање оштампа у *Женском Покрету*.

штине су стерилне установе; законодавна функција њихова скоро је сасвим престала. И ко зна, с обзиром на дезолатне парламентарне прилике, колико ће се још чекати да израђени законски пројекти постану *закони* и да у нашој држави Земун и Панчево у погледу законодавства једном престану бити *инострани*во...

Као и у другим министарствима и у Министарству Правде био је врло плодан рад, у изради законских пројеката за целу државу. Израђен је кривични законик, закон о иступима, кривични судски поступак, закон о извршењу казне лишењем слободе, закон о уређењу судова, закон о судијама, закон о шеријатским судијама, о адвокатима, закон о грађанском судском поступку, закон о сузбијању корупције.

Успешно је рађено и на грађанском законуку. Готове су партије о облигационом праву, рачунајући ту и прописе о накнади штете причињене противправним делањем и закон о накнади штете причињене аутомобилом, а услед тога убрзаће се рад на изради трговачког законика, меничког и стечајног законика. Могли би смо још сада, по примеру Швајцарске, имати један законик о облигационом праву за целу државу, а услед тога и један трговачки законик, за чиме се осећа велика потреба у трговачким и привредним круговима...

Одмах после уједињења покренуто је питање о изради једног грађанског законика за целу нашу државу. Министар Правде, Г. Марко Трифковић, одредио је био једну комисију за израду законског пројекта. И Г. Министар Правде и цела комисија сложили су се у томе да се у циљу што бржег доношења једног законика за нашу државу усвоји *хрватски грађански* законик, који је у ствари аустријски грађански законик од 1811 године, и да се у њему учине потребне измене, нарочито с обзиром на новеле за овај законик од 1914, 15 и 16 године. Ово је учињено и стога разлога што аустријски законик већ важи као позитивни закон у великом делу државе: Хрватској, Далмацији, Словеначкој, као субсидијерни закон у Босни и Херцеговини, као скраћен и рђав превод на српски у Србији, те не би наступиле велике измене у постојећем стању, а и зато што је аустријски законик законодавно дело првога реда и поред свију мана и недостатака.

Али и усвајање аустријскога законика за целу државу има својих тешкоћа, а нарочито у погледу *наследнога права*, и комисија је одмах на те тешкоће наишла.

Тако по аустријском законнику, као у осталом и по другим европским законцима, *не постоји* при законском наслеђивању првенство мушке лозе над женском, нити првенство мушких сродника над женским, као што је то по грађанском законнику Србије и грађанском праву Црне Горе. Који ће се систем усвојити за грађански законик целе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца? Хоће ли крајеви, у којима влада аустријски грађански законик, одбацити једнакост мушких и женских сродника при законском наслеђивању, и усвојити првенство мушке лозе над женском и првенство мушких сродника над женским, или ће Србија и Црна Гора усвојити једнакост мушких и женских сродника?

Зато је и редактор законскога наслеђивања за нови грађан. зак. Г. Ж. Перић, професор универзитета, упутио био једно питање приватно правном одсеку сталнога Законодавнога Савета при Министарству Правде под 10. октобром 1921. године и тражио одговоре, те да би могао израдити дотичне законске прописе. Стални Законодавни Савет изразио је у томе погледу своје мишљење, и Г. Перић израдио је у томе смислу дотичне законске прописе. Али питање о законском наследном праву није само стручно правно питање те да би за његово решење било меродавно само мишљење једнога стручнога правничкога тела. Оно се тиче широких слојева нашега народа, и зато је потребно да се за њ заинтересује што већи круг лица и о томе изрази своје мишљење. Са тога разлога ја сам мислио да о њему треба повести дискусију и у овом поштованом скупу, и зато сам се и одлучио да о њему говорим и дам могућности да и други о њему искажу своје мишљење.

У колико је мени познато, у српском делу нашега народа има врло мало бранилаца начела да у законском наслеђивању треба да буду изједначене мушке и женске особе. И у литератури о наследном праву преовлађује мишљење да је србијански законодавац добро урадио што је увео првенство мушких над женским у наследном праву. Године 1897. писао је пок. Јован Аћимовић у једној подужој студији „Кратак преглед наследнога права у Србији“, да се наш народ ове своје особине (првенства мушких над женским у наслеђу) и „данас чврсто држи и, вели, још се није чуо глас из народа да се ово стање измени.“ По уверавању Богишића, Петрановића и других писаца и по западним крајевима нашега народа постоји као обичајно право првенство мушких сродника над

женским. Из правне историје других народа знамо такође да је и код њих за дуго владало исто правно начело и да је данашња равноправност мушких и женских сродника у наслеђивању плод врло дугог историјског развитка...

Чиме се правда првенство мушких сродника над женским у нашем грађанском закону? Каже се, *прво*, да то одговара правној свести нашега народа. И како законодавац мора да води рачуна о правној свести народа, то би ова неједнакост мушких и женских сродника у наслеђивању имала да се заведе у новом грађанском законнику за целу државу. На овај аргуменат слободни смо одговорити да кад се говори „о правној свести народа“, треба имати на уму, да су се испитивачи те „народне свести“, готово искључиво мушкарци, при испитивању већином обраћали *мушком делу* народа и њега само о томе питали. Пошто у народ улази и *женски део* становништва, то је, у најмању руку, сумњиво да ли би *данас* једна анкета у *целокућном становништву* по овом питању испала у корист првенства мушких над женским. *Друго*, вели се, да изједначење мушких над женским у наслеђивању води раздробљавању сеоских поседа, што је, опет, од штете по пољопривреду у једној претежно агрикултурној земљи као што је наша. И овај разлог није довољно убедљив. Јер, ако женска деца и женски сродници доприносе наслеђивањем на једнаке делове раздробљавању сеоских поседа, односећи, при удаји, своје делове у мужевљу кућу, оне доприносе, истим начином, и повећавању сеоских поседа својих мужева, додајући своје наслеђене делове као мираз мужевљем имању. У осталом и сама економска нужда при обрађивању земљишта стаје на пут и сувишном цепкању сеоских поседа. Ако је сеоско добро деобом при наследству постало и сувише мало, онда нерентабилност обрађивања тако малих парцела нагони власнике њихове да се погађају и да један другом, уз накнаду, уступи своју парцелу. Осим тога, ако је првенство мушких над женским у наслеђивању уведено зато да се избегне раздробљавање сеоских поседа, тај се разлог не може узети кад је у питању заоставштина, у којој нема непокретности, него покретности: готовог новца, хартија од вредности, робе, намештаја и т. д.

Систем првенства мушких над женским, како је то начело спровео наш законодавац, чита је неправда, и против тога се буни и *неразвијенији* правни осећај. Као што знате то

првенство иде код нас тако далеко, да не само *оца* наслеђују само мушка деца, искључујући женску, него и *мајтер* наслеђују само синови, искључујући кћери њене, брат наслеђује сестру, искључујући сестре, стриц наслеђује синовца и синовицу, искључујући покојникове тетке по оцу и т. д. Једна кћи која је пазила и неговала своју стару мајку не може, по законском реду, да наследи матер, ако је син односно брат у животу! А по чему је син ближи мајци него кћи?

Каже се у том случају од оних, који хоће и оваку неправду да бране: та мати је могла *шестаменићом* да изједначи у наслеђу сина и кћер, а кад то није учинила, онда је, вели се, хтела да буде онако као што закон прописује: да син искључи кћер из наслеђа. Али колико људи има у нашој средини, нарочито жена, које се одлучују да праве тестамент? Ако је у старом римском друштву било правило да скоро сваки грађанин прави тестамент, у модерном друштву, а нарочито [у нашем, то је изузетак. Колико их има који знају законске прописе о наслеђивању? Ако се, са разлога правичности, узме да женске сроднике треба изједначити са мушким, онда им то треба признати и за законско наслеђивање, а тестатору оставити право да може дати првенство мушком сроднику над женским.

Из досадашњег разлагања могли сте се, господо, уверити да сам ја присталица гледишта једнакости мушких и женских сродника при законском наслеђивању. И оца и мајку треба да наслеђују и мушка и женска деца на једнаке делове. И брата и сестру треба да наслеђују и браћа и сестре. Са истих разлога ту једнакост треба увести и код наслеђивања осталих сродника. Али, ако би се узело, да би ово према постојећем праву било и сувише радикална измена, онда за цело треба увести да *мајку* наслеђују и мушка и женска деца подједнако, а такође да *женску особу* наслеђују подједнако њени мушки и женски сродници. Чиме се може бранити одредба нашега законика: да мајку наслеђује син, искључујући кћер, или да сестру наслеђује брат, искључујући сестру? Или да сина кад не остави потомство, наслеђује само отац, искључујући матер? Зар је љубав очева према сину већа од љубави матере према сину, зар је кћери ближи отац него мати? Зар су заслуге очеве у издржавању и васпитавању синова и кћери веће, него мукe материне при рађању, неговању и васпитавању деце?

Али баш и да се узме да *и данас у 1925 години* наш народ мисли о праву наследства мушких и женских сродника као

наши прадедови и прабабе из 1844 године, кад је донесен наш грађански законик, а у шта имамо право посумњати, ипак стоји за цело ова чињеница:

Наш је законодавац при доношењу одредаба грађанскога законика о наследном праву имао поглавито у виду сеоску породицу, што је сасвим природно у земљи, где се огромна маса народна састојала из сеоскога становништва, кад је дакле варошко становништво било по броју сасвим незнатно, а диференцијација класа такође врло незнатна. За те сеоске породице земља је била главни извор богатства, скоро једино средство за одржавање егзистенције. Тада се и могло водити рачуна о томе да се изједначењем мушких и женских сродника при наслеђивању не раздробљавају сеоски поседи. Али је данас друкчија ситуација. Поред сеоске породице, везане за земљу, постоје у нашој држави и многобројне варошке породице: трговаца, занатлија, индустријалаца, радника, чиновника и т. д. чија се имовина не састоји из земаља за пољопривреду, него из кућа, из готовог новца, хартија од вредности и других покретности. Те су *варошке породице* приближније варошким породицама на западу, где одавно већ постоји једнакост мушких и женских сродника у наслеђу, него нашим сеоским породицама. И ако правна свест народа и *данас* захтева првенство мушких над женским за сеоске породице, за цело не захтева то и за варошке породице. Отуда онда потреба да постоје два наследна реда: *за сеоске породице*, где би се, ако се хоће, могло задржати првенство мушких над женским, и *за варошке породице*, где би се имала увести једнакост.

О овој разлици између сеоске и варошке породице водила је рачуна и комисија за израду пројекта новог грађанског законика, и, ослањајући се на њено мишљење, Г. Живојин Перић овако је редиговао прописе о законском наслеђивању:

Умрлога наслеђују његови сродници из законитог брака. Ови се сродници групишу у колена, којих има четири. *Прво колено* чине потомци оставиоца, *друго колено* његови родитељи (отац и мати) и њихово потомство: оставиочева браћа и сестре, *треће колено*: дедови и бабе оставиоца, како по оцу тако и по мајци и његово потомство: стричеви, тетке и ујаци и њихово потомство, *четврто колено*: оставиочеви прадедови и прабабе како по оцу тако и по матери и њихово потомство.

Поштомци оставиочеве први наслеђују и то најпре потомци првога степена, синови и кћери, ако њих нема, онда унуци и унуке и тако даље. Примењује се право представљања, ако је који потомак умро пре оставиоца а оставио потомство.

У *градским* (варошким) *инокосним породицама* потомци истога степена наслеђују на *једнаке делове без обзира на пол*, у *сеоским инокосним породицама* ако међу потомцима истога степена има и мушких и женских (на пр. синови и кћери), онда ће се сва заоставштина поделити на онолико једнаких делова колико има свега тих мушких и женских потомака и сваком *женском поштомку* даће се од заоставштине *половина* од онога што би му од заоставштине припало кад би био са мушким потомцима изједначен. Ако дакле има два сина и три кћери, онда се заоставштина подели прво на пет једнаких делова, пет петина, и свака кћи добија по $\frac{1}{10}$, а синови $\frac{7}{10}$, које они деле на једнаке делове. Ово вреди у сеоским инокосним породицама за сваки степен потомства.

Градска или варошка је породица она чији је домицил у граду (вароши), а сеоска је породица она чији је домицил у селу, према закону о административној подели земље.

Ако оставилац није оставио потомке онда наслеђују његови *родитељи* и њихово потомство (*друго колено*). Ако су оба родитеља у животу, и отац и мати, онда њима припада цело наследство на једнаке делове.

Ако су оба родитеља умрла, онда се цела заоставштина дели на једнаке делове међу његове заједничке потомке: браћу и сестре оставиочеве и по оцу и по матери, односно њихове потомке, без обзира на пол као и на то да ли је у питању инокосна градска или инокосна сеоска породица. Ако родитељи оставиочеве нису оставили заједничких потомака, већ је сваки од њих оставио само своје сопствене потомке, онда се заоставштина дели на два једнака дела, од који ће један добити потомци очеви (браћа и сестре оставиоца по оцу односно њихово потомство) а други потомци материни (оставиочева браћа и сестре по матери) на једнаке делове, без обзира на пол и без обзира на то да ли је у питању инокосна градска или инокосна сеоска породица.

Кад је који од оставиочевих родитеља умро без потомства, онда сва заоставштина припада другом живом родитељу.

И у овом колону примењује се право представљања.

Кад нема ко да наследи из другог колена онда наслеђују сродници из *трећег колена*: деду и бабу по оцу и деду и бабу по матери. Заоставштина се дели на два једнака дела: један припада деди и баби по оцу, други деди и баби по матери. Једну половину дели на једнаке делове деда и баба по оцу, другу деда и баба по матери. Ако су они умрли, онда се њихови делови деле на њихове потомке, без разлике пола.

И у овом колону се примењује право представљања.

Кад нема сродника из *трећег колена* онда наслеђују сродници из *четвртог колена*: прадеде и прабабе по оцу и прадеде и прабабе по матери и њихово потомство по истим правилима која вреде за ранија колена.

Позакоњена деца познијим браком њихових родитеља наслеђују онако исто као и деца у законом браку рођења. Родитељи позакоњене деце имају на дечјој заоставштини исто право наслеђа као и родитељи брачне деце. *Милошћу владаоца* позакоњено дете има законско право наследства према своме оцу (али не и према сродницима овога) само онда, ако је оно позакоњено на молбу очеву ради тога да би са брачном децом уживало једнака права законскога наслеђивања према оцу.

Ванбрачна деца имају право законскога наслеђивања само према ванбрачној матери и њеним брачним сродницима и то исто онако као и брачно потомство. *Ванбрачно дете*, ако нема потомства, наслеђује само ванбрачна мати; ванбрачни отац и сви његови сродници као и сродници матере искључени су.

Усвојена деца и њихово потомство наслеђују усвојиоца као и брачна деца. Према сродницима усвојиоца као и према супругу који није усвојилац, немају право законскога наследства. Али усвојено дете и његово потомство имају право наследства према крвним сродницима усвојиоца а и ови према њему. Усвојилац нема право законскога наслеђивања према усвојеној деци и њиховом потомству.

Ако нико не наследи по горњим прописима, онда заоставштина припада држави.

За наслеђивање лица, која умру у задружном односу, донеће се нарочити прописи.

Као што сте из овога краткога прегледа видели, наследно право у пројекту новог грађанскога законика води ра-

чуна о начелу једнакости мушких и женских сродника бар у погледу инокосних *градских* породица. За потпуну једнакост и за инокосне сеоске породице, као и за једнакост у погледу наслеђивања задружних лица, нема те једнакости, али је ипак боље него што је по данашњем грађан. закону Србије.

У осталом како према истраживањима Богишића и других познавалаца наших сеоских породица и нема разлике између сеоске задружне и сеоске инокосне породице, можда би најбоље било да се изради један нарочити закон за сеоске породице, којим би се одредило да се власником сеоског не покретног добра не сматра отац сеоске шире или уже породице (инокосне или задружне), која на том добру живи, а ни сви чланови ове породице као сувласници, него само цела породица као *правна особа*. И тада би се, наравно, имали донети сасвим други прописи за наследно право у сеоским породицама; управо у погледу непокретних добара породице као правне особе не би ни било наслеђивања услед смрти оца породице, пошто би она као правна особа и даље по смрти оца, трајала.¹⁾

Што се мене лично тиче, ја мислим да би се право законскога наслеђивања имало да заврши са сродницима из трећег колена, а, ако њих нема, да заоставштина припадне држави као општој народној заједници. И збиља ако још има разлога водити рачуна о сродству кад су у питању дед и баба и стриц и тетка по оцу, браћа и сестре од стричева и тетака по оцу, ујак и тетка по мајци, браћа и сестре од ујака и тетке по мајци и њихово потомство, нема зацело разлога водити рачуна о сродницима из четвртога колена, изузимајући можда још само прадеду и прабабу. То се далеко сродство већ заборавило, ти су сродници кад наслеђују оно што Немци зову *lachende Erben*... Вођење рачуна при законском наслеђивању и о најудаљенијим сродницима оставиоца, особина је аристократског државног уређења, што је врло лепо истакао A. Menger у свом чувеном спису *Der bürgerl. R. und die bes. Volksklassen*, критикујући пројекат немач. грађ. зак., где је ово начело неограничености степена сродства усвојено.

Али о још једној околности мора се водити рачуна код регулисања законских наслеђивања. Има читавих крајева у

¹⁾ Тако и Dr. J. Strohal, O zakonu kojim bi se jedinstveno uredili imovinsko-pravni одношaji Seljačkog Stališa u Hrvatskoj, Mjesečnik, 1905, стр. 497.

нашој држави, где је једнакост мушких и женских у наслеђивању *comunis opinio*, не само по прописима позитивнога права него и по схватању самога народа. Народна правна свест, о којој се толико води рачуна у Србији, баш захтева у Словеначкој и Војводини, а можда и у још коме крају наше отаџбине, да се новим грађанским законом не дира у ту једнакост женских са мушким. Ако би се и за те крајеве увело оно, што сада у томе погледу вреди у Србији, онда би то за њих било једна *reformatio in rejus*, коју сваки законодавац мора избегавати. И ако се са изједначењем мушких и женских у Србији не би успело, онда би нови грађански законик имао садржавати двојаке одредбе: једне за Србију и друге крајеве, где народна правна свест, како се тврди, захтева првенство мушких над женским, и друге за оне крајеве, где та једнакост сада постоји и где би и даље имала остати. У томе би случају имали т. зв. *међупокрајинско њправо*, а меродаван би био *домицил de cijus-a* у време његове смрти или који ранији *домицил његов*. Наравно да би таквим двојаким одредбама за наследно право грађана једне исте државе мисао народнога јединства нешто пропатила, а што би се избегло кад би се усвојило једино правично начело: да у наследству буду изједначени мушки и женски сродници...

Али, господо, последњу реч при регулисању наследнога права неће, наравно, имати комисија за израду пројекта грађанскога законика, него влада и Народна Скупштина. Њих треба убедити о томе да је изједначење мушких и женских сродника при законском наслеђивању, како је комисија предложила за нови грађански законик, једна друштвена потреба и једно задовољење принципа правичности, који мора бити основа и нашем законодавству. Зато је потребно да се о овом питању чује и реч једне тако угледне и стручне установе, као што је наше Правничко Удружење. На овом тако лепо посећеном скупу има правника, који су много боље него предавач упознали живот нашега народа и његове обичаје и његову правну свест, вршећи разнолике службе у средини његовој. На њих ја апелујем да учешћем у дискусији а, евентуално, и писањем у дневној и стручној штампи, изнесу своје мишљење, и на тај начин допринесу оном убеђивању меродавних фактора, који ће одлучивати о новом грађанском законнику. А треба да се чује и глас наших разних женских удружења, као најпозванијих заштитника нашега у грађанском праву толико запо-

стављенога женскога света. „Прегатоу Бог помаже,“ каже народна изрека, и стога је оправдано надати се да ће и прегаштво нашег интелегентнијег женскиња уродити плодом и у погледу изједначења у наследном праву друге половине рода људскога... Срећнији и од нас Срба практичнији народи, полазећи од једнакости жена у приватном праву као давно већ укорењене чињенице, признали су жени грађанки и у јавном праву иста права као и грађанима. Јер велики светски рат, у коме су и жене суделовале, мучећи се на дому као и њихни мужеви, синови и браћа на фронту, за одржање народне екзистенције, истакао је проблем равноправности жене са човеком у први ред друштвених питања. Имајући од нас развијенији осећај за социјалну правду и друштвене потребе, у којима је позвана и друга половина рода људског да суделује, од нас напреднији и зацело и практичнији народи нису се устручавали да од жене створе грађанку. И нису се ради те равноправности покајали. У нас, на жалост, о јавним правима жена још не може бити говора, ма да би, по мом дубоком уверењу, мизерија нашег политичког живота била у многоме рашчишћена, кад би у њему суделовао и реални смисао жена за потребе практичнога државнога живота. Али ако о политичким правима жена не може, за сада бити говора, ништа нам не стоји на путу да у приватном праву изједначимо жену и човека.

Др. Драг. Аранђеловић

О НАШОЈ ЖЕНИ*

Намера ми је, поштоване госпође и господо, да бацим мало светлости на рад и положај наше жене, на неки део њезиног живота и по неку њену представницу. То неће, дакле, бити све, али ће бити од свега по мало. Имаће се, надам се, приближна слика наше жене свих друштвених редова, почев од државе првог Немањића па до данас. У колико сам, наравно и ја сама могла наћи података о томе. Како се о нашој жени средњег века врло мало зна, и то готово само о онима које су својим истакнутим положајем играле улогу, то ћемо се њима лично поза-

* Предавање одржано на Народном Универзитету у Сарајеву, 28. децембра 1924. год. — овде нешто проширено.

бавити. Закони, пак, двојако су огледало друштвеног живота: као огледало прилика и обичаја, и као гледиште на живот и човека, дакле и жене, те се и на њих свуд осврћемо. Иначе, биће давани општи закључци на основу података, а биће поткрепљени примерима, било личностима, било законом, записом и сличним.

Рад и положај наше жене: мислим, српске, хрватске и словеначке. И ако српска и словеначка жена не престављају потпуно један тип, јер су Хрвати и Словенци били под утицајем запада, Срби у главном под утицајем истока, ипак, како не мислим давати карактеристику њихову као једног типа, могла сам такав назив дати. Да проговоримо мало о приликама у којима се налазила жена на западу и истоку, и о том утицају отуда на наш живот и нашу жену.

На западу у средњем веку још влада мрак, незнање и суровост, отуда и назив „мрачни средњи век“. Спаљују се људи који имају памети и храбрости тврдити, да је земља округла, и да није земљиште свемира, или да је Христова наука изопачена. Воде се крсташки ратови за „ослобођење Јерусалима од неверника“ и у то име пролива се море крви. Те исте ратничке хорде прате гомиле проститутки, које прате и свете саборе црквених отаца. Те, пак проститутке регрутује велика социјална беда. Жене хоће частан начин зараде, оне имају своје радионице, занате, еснафе, оне су мајстори или помоћници ових а не само просте раднице, али им колеге мушкарци успевају то забранити, због конкуренције и женски манастири се све више пуне, али и тамо нестаје места и рада, и проституција увек буја. Није средњовековна жена отишла цркви само да би тамо зараде нашла и кров над главом, већ је и утеху тражила. Утеха јој је: за гробни блажени живот што се овде више мучи, и жена постаје и црквена мученица. Црква је награђује: даје јој одвојено место, горе, од мушкараца..... А оне и даље фанатично сагоревају на ломачама и у себи за љубав Христове цркве и будућег живота. Прогласе је црквени оци вештицом: лепо. Доста је што трубадури уздишу певајући госпођи под прозором своју љубав и њену лепоту. Тело жене, наравно, које може одушевити човека више, него то, кад би та жена тражила да је човеком сматрају и признају. Па зар не расправљају учени средњег века има ли жена душу или не!?... — Ипак, не можемо не нагласити разлику између положаја жене у маси и жене властелина. Као год што је било разлике између мужева властеле и плебса, с том разликом

само, што је и жена племића била својина свога мужа, а не друг његов и равна њему. Али проста жена је то исто у односу према оцу, мужу па и брату и др. мушкарцу од кога зависи, па је тек онда с њима била роб господару на чијем су имању. То је тај средњовековни однос између нижих и виших, и жена је увек сматрана и третирана нижом и од најнижег мушкарца.

Западни утицај огледа се у целокупном начину живота Хрвата и Словенаца, код првих утицај Маџара непосредно, и Немаца и Италијана посредно, код Словенаца утицај Немаца потпуно и непосредно. Хрватско племство постаје у 13. веку, после уније с Маџарима, и отада се развија и ту феудални систем, имали су, према томе, и жену кмета и властелинку. Прва је и овде бесправна као муж јој у односу према господи, али је она бесправна и у односу према мужу, брату или оцу. Племићка такође зависи од рођака мушкарца, али и ужива све привилегије жене опеване трубадурима, а то је чешће живот без рада и примање мушкарчеве ласке и галантерије. Али није био редак случај да су и оне праве домаћице које целим газдинством управљају, како ћемо видети доцније. У овом случају је првобитни патриархални утицај а и он је био јак, како ће нам показати 18. век. Вера и ту игра важну улогу, као и на западу у то време.

Словеначка је потпуно под утицајем Немаца. Њено племство се постепено повећава, орођавањем или силом најпре, а затим и начином живота, док не престане бити словеначко. Са женом је исти случај ту, а и у нижим друштвеним редовима превладава немачки утицај тако, да осим језика и свести да су друго од Немаца, разлике нема у начину живота. Што иначе нема никаквих непосредних доказа сада о положају хрватске и словеначке жене из тог времена узрок је, што се то питање до сад није дубље посебно обрађивало, већ се обично почимало Дубровчанком Зузорић!? Из 16-ог века и преко Јелене и Катарине Зрински и Франкопана прелазило на 19 век код Хрвата, осим примедаба успут, а Словенке се пре 19. века у опште не истичу.

На истоку имамо најпре Византију која утиче на наш живот, а доцније Турке. У Византији положај жене је друкчији, али није бољи од онога на западу. И ту су жене у средњем веку и у харему. То не траје целог средњег века као код Турака, али је нама довољан факат да је харема и тамо било. Затим, Византиска књижевност се прилично бавила женом, али у главном

неповољно по жену. Покупљено је све где се што могло наћи да напада и понижава жену и као личност и као друштвено биће, почев од старих филозофа и мудраца а преко апостола и других средњевековних аскета, и трудило се на све начине приказати жену као „плод ђавола“. И тако се наш средњевековни живот у српским државицама развијао под утицајем такве Византије и дивљачних Турака с једне стране, а с друге на основу сопственог патријархалног живота.

Наш патријархални живот огледа се у народним обичајима предању, законима, повељама и уговорима, други део у књижевности и животу на двору, али не у прво доба. Овај други део нашег живота долазио је из Византије, рекосмо као раскошници начин живота и као поглед на живот и свет, те и на жену. Ово последње долазило је преко црквених књига и људи, примали опет црквени људи, калуђери и аскете. И то ће бити један од најглавнијих узрока што и о српској жени тог времена немамо довољно података, а у доцнијем времену узрок је оно ужасно и очајно стање под Турцима. Тадањи наши писци који су нам могли оставити тих података били су калуђери, а сав калуђерски ред стајао је под утицајем учења да је жена оличење греха и ђавола. У жени је гледано само тело, а и то као потреба и насладе човеку. Отуда то неимање речи о жени, упркос неаскетског живота већине калуђера. „Чак и владалачке домове кад описују тадањи писци обично и не помињу женску децу, док синове поименце ређају“. У Византијској књижевности од које и наша постаје потпуно по угледу на њу, никад није било довољно назначено колико се жене треба чувати. Уз речи, да је жена плод ђавола да док су јој очи живље и образи светлији и већа лепота бије из њеног лица да је тим више треба избегавати, и уз речи апостола: „Жену не велим да треба учити“ стоје речи средњевековног писца: „Тако и данас жену не треба ни слушати ни учити, па и света да је.“

На средњевековном западу, дакле, видимо поред простиције, која је израз тешког друштвеног стања и материјално и духовно, а не женске психе и развијене путености, и забрану часног начина зараде, и спаљивање вештица; а на истоку хареме, „жена је плод ђавола“, и све оне друге тешке последице у породици и јавном животу које су притисле жену у свим крајевима где је источњачка некултура владала. Ипак се о српској жени овога времена може знатно више рећи, него о хрватској и словеначкој. О начину живота на српском Двору извештава

нас један посланик византијски. Кад је почетком друге половине 13. века дошао на Двор Краља Уроша I. затекао је све врло скромно а Краљицу Јелену Анжујску Францускињу, и старију снаху јој Катарину Маџарску да преузму и ткају. То су оне могле донети и из својих Отаџбина, али је то био и наш начин живота. Али већ пред крај истог века, други византијски посланик описује сјај и раскош српског Двора. Са првим се извештајем слаже и народна песма. Тако, кад Јевросима, мајка Краљевића Марка, наговара овога да се жени она вели:“

„..... Већ је твоја остарела мајка,
Не може ти приправљат вечере,
А не може служит мрка вина
А не може лучем свијетлити,
О жени се мој премили сине,
Да замјену стечем за живота.“

Или у оној још лепшој: Зидане Скадра на Бојани“ где Краљице носе мајсторима ручак и т. д.

Да би смо и поред оскудних података имали неки преглед рада, вредности положаја тадање наше жене, задржаћемо се на неким историји лично познатим. Почећемо Аном, Немањиним женом, претпостављајући, да је тачно мишљење неких историчара, да је она српског порекла, можда баш кћи босанског бана Борића. Прва наша два писца, синови јој Свети Сава и Стефан Првовенчани, ћуте о мајки, али Теодосије, најбољи наш живописац средњег века, хвалећи Немању вели за Ану: „И ова ничим не остајаше у благим обичајима (врлинама) од мужа својега“. Историчар Миленко Вукићевић истиче као важан и занимљив факт, да су оба њена млађа сина били писци, као и то, да док је Немања бој био споља и унутра за Уједињење и напредак народа, породица и држава му напредују под управом жене му.

После ње истиче се књегина, по народу царица Милица. Ова несрећна и велика жена остаје по кобној Косовској битци у најтежим приликама, остаје са малољетним синовима и са кћерима. Да би првима спасла престо мудро прибеже политици, наклањања на Турску, и ономе који јој је мужа погубио даје она своју кћер за жену. „А њој је морало бити теже но икоме, да на тај правац наиђе“, вели Стојан Новаковић. Њена памет и снага велики су, као и њена племенитост. Храбро се и умно бори са свима унутрашњим и спољашњим непријатељима и управља државом „као мушка глава“, како вели историчар сина јој Де-

спота Стефана, Константин филозоф. Води преговоре са Султаном, мити и уређује у држави. У Турску одлази први пут да врати Вука љутог на Стефана и остаје ту неко време као таоц, мири их; други пут иде да одбрани опањканог Стефана, најзад са њим путује да му се нађе као помоћник. — Мисли и на друге невољне и, како нас обавештава трношки летописац, у Манастиру Љубостињи, задужбини својој скупља тужне косовске удовице, као монахиња Јевђенија.

У оним очајним приликама по балканске Хришћане и по њен народ и државу Књегиња Милица се „држала и одржала (својим) моралним средствима (и способностима)“ вели опет Новаковић, као и да је Оливера, кћи јој, извршила врло знатан утицај, (повољан) на судбину српских земаља. Књегиња има још једну помоћницу. То је отмена и песнички надахнута Јефимија, жена Деспота Угљеше Мрњачевића, а кћи ћесара Војихне. Она је по речима Константина филозофа „била веома мудра у многим пословима и знањима“. Иде са књегињом Султану „ради савета и помоћи“ да одбране Стефана, заједно прате овога кад иде Султану, а он, Стефан, вели летописац мало шта уради да не пита њих две за савет.

Како говоримо о раду средњевековне наше жене не смео обићи а да не наведемо неке делове из Јефимијине чувене похвале кнезу Лазару, која је оправдано названа песмом у прози. Замислимо ову некад срећну жену како „везе свилен покров за дар манастиру,“ и између осталог:

„Твоје срце не може отрпети да мирно гледа где хришћанима твога отачаства завладају Турци: и волео си оставити трошну висину земаљске владе па се попрскати крвљу својом и стати у друштво небескога цара, него ли то отрпети. Тако си двоје постигао. И убио си демона, и примио си од Бога венац мученички..... Зато ти се молимо, да се помолиш заједничкоме владици за драга ти чеда, многим јадима спутана. И заборав бацише о мучениче! Али ти знаш тугу и бољку деце твоје, ма да си овај свет оставио, ти ћеш као мученик имати слободу пред Господом. Приклони колена пред владиком који те је венчао, моли се, да многољетни живот у добро богугодно проводе драга деца твоја; моли се, да и без тебе православна вера хришћанска неодступно стоји, као да си и ти с њом, моли се да Бог победник победу поклони драгој твојој деци..... Сакупи лик својих другара светих мученика, па се са свима помоли Богу који те је прославио; подај глас Ђурђу, крени Дмитра,

убеди Тодора, поведи Меркурија и Прокопија, не остави ни четрдесет севастијских мученика; у њиховом мучењу војују драга деца твоја.....“ и тако даље.

Овим ове похвале везене у Љубостињи златом на свили као покров кнезу — мученику, извезла је ова средњевековна уметница наша и дипломата, и „кратку али топлу“ молитву Христу на завеси Хилендарској.

Књегиња Милица, кћи јој Оливера — султанија Мара и деспотица Јефимија, највише су учиниле својом интелигенцијом, мудрошћу, одлучношћу и пожртвованошћу да се деспот Стефан и његова држава одрже под Турцима после косовске битке.

Та помоћ му је била од њих и у односу према српској властели и другим претендентима на српски престо, а имао је и од других сестара. Н. пр. од Јеле прве жене Ђурђа Страцимировића, господара Зете, а по смрти овога жене босанскога господара Сандаља Хранића, која овом другом везом чини услуге и брату и сину, односно доводи растурене и готово завађене државице или у савез или их спаја. У опште, кнез Лазар прво а син му Стефан после, имају много да захвале својим кћерима, одн. сестрама, и њиховом утицају који су вршиле својом интелигенцијом а не лепотом (а биле су и врло лепе) што су се успели одржати као први међ другима у оно тешко и ружно време безобзирних међусобних борби српске властеле.

Но са њима није свршен преглед. Имамо још једну жену дипломату у царици Мари, жени султана Мурата II. а кћери последњег деспота српског. И она је као Миличина кћи морала за Турчина поћи. Помагала је са тог положаја свој народ где год је могла. Интервенисала је у корист његову на турском двору, помагала је и Дубровчанима, са којима је стајала у преписци до смрти. Њеним посредством дошло је до сегединског мира у угарско-турском рату 1444. год. Деспот, отац њен, доби тада натраг своје земље и вратише му ослепљене синове. Под њеним утицајем бива скидање и намештање патријарха у Цариграду. За Мару жену Вука Бранковића знамо, да се је потписивала на разним потврдама одмах за Вуком, а после његове смрти прва на писмима Дубровчанима.

У Босни се у то време при уговорним повељама и жене заклињу, али кад је Сандаљ тражио од Дубровчана год. 1405. да се и њихове жене, патрицијке, заклињу, одбију то Дубровчани с мотивацијом, да њихове жене нису „баронесе ни књегиње земаљске“.

Осим ових и оваквих случајева жена се активност у нашем средњем веку јављала, осим непризнатог рада у кући и за кућу т. ј. за породицу, још у подизању и поправљању цркава и манастира. После Немањине Ане, за коју знамо да је са њим подигла св. Богородицу и Градац — који је од мужа и на управу добила, забележена је Јелена, кћи рашког жупана Уроша, а жена мацарског краља Беле Слепог, да је око 1133. године сазидала манастир, „у српском Ковину на Чепељском отоку“. Султаница Мара поправља рилски манастир, пре ње кнегиња Милица диже Љубостињу крај Мораве, где јој се и ћивот налази, и народна јој песма приписује иницијативу за зидање Раванице. — Нећемо дубље залазити у народну поезију, која је дивна тема за засебно предавање, али кад смо ту да наведемо те стихове. Они ће нам бацити зрачак светлости на оно друго гледиште на жену и други део нашег живота, који је душа народна слила у најлепше стихове и песме. И ако се на нашу народну поезију не можемо ослонити као на историске податке, то јест, да су оцртане личности баш те, под тим именом и у то доба живеле, ипак су нам оне тачна слика народног схватања типова које описује, и тим су нам дражи. Мајка Југовића, Косовка Девојка, царица Милица и др. не морају бити оне и такве којима и каквим их је народ у песми приказао, али су то ти пови жена онаквих, како их је душа народна видела и осетила и у толико примамо ми те личности као верне и истините. А наш народ често опева и слави женину вредноћу, доброту, јунаштво и памет, не само женску лепоту, и у толико излази слика наше средњовековне жене лепша, виша и пунија, више људска мање само страствена женска на супрот оној на западу тога доба.

— Дакле, у „Зидању Раванице“ народни певач нам прича како кнез Лазар.

„.....У Крушевцу шанцу шареноме.

Службу служи светог Амосију“, позвао је господу и поставио их за совру. „По господству и по старешинству“, па онда:

„.....Таман пише вина највишега

И о сваком добру бесеђаху,

Ал пошета госпођа Милица,

Лако шета по царском дивану

Па бјеседи славноме Лазару:

„Господине славни кнез Лазаре!

Зазор мене у те погледати

А камо ли с тобом говорити,

Бит не може говорити нећу.....“

Ретко лепа слика и стихови, али и врло тачна слика ондашње жене. Ту се у исти мах огледа и њен понижени положај, и њена способност и унутрашња слобода. По обичају она нема права речи на јавним скуповима, али она зна да нешто треба урадити, а што се не ради, она то хоће да изнесе и говори.

„Зазор мене у те погледати

А камо ли с тобом говорити —

Бит не може говорити хоћу!“ — И она мудро говори и њезина се слуша. Кнез Лазар пред скупом јавно прима Укор и Раваница се диже.....

Осим тога и друге властелинке и владарке помажу цркву на разне начине. Владарке су почашћене као и владари називима, у записима, „благородном и христољубивом Госпођом“, али је жена у маси запостављена и ту, јер је и у нашој цркви одвојено место за њу, горе, као и код других народа. А и наше владарке и властелинке обично свршавају у мањастиру, као и мужеви им. У Манастире се склањају, као на западу, и наше девојке, које се не би могле удати.

У то време су се својим културним и политичким радом истицале две Јелене, Јелена краља Уроша I. и Јелена цара Душана, али како су оне туђинке пореклом то се на њима нећемо задржавати.

Сад ћемо мало погледати како стоји жена пред тадањим законом. Као првог јавног заштитника вере, морала и брака те и жене у ондашње време, видимо најпре светог Саву који је, по причању Теодосија, купио невенчане парове и венчавао их, одвраћао људе од прељуба, са сузама молио свакога да се кане грехова и т. д. Под његовим утицајем изда Стефан Првовенчани у жичкој повељи од 1220. год. неколико закона против развода. (Н. пр. у чл. 18. који гласи „И по тому божански овај закон који учи по црквеном уставу и обичају и господња забрана јест, да се не раздваја муж од жене ни жена од мужа). Потом се ређају разне казне у броју коња, волова, правећи разлику према роду и богатству и положају у чл. XX. вели: „ако која остави свога мужа сама од себе, да се имањем казни, ако имања нема то да се казни својим телом, како буде хтео муж њезин“. А члан XXI. наређује да је муж после казне води собом а ако је не хтедне водити, да је прода како је њему драго. „Жена је у овом случају дакле законом признато робље.

Како видимо и ти званични кораци од стране владалаца за заштиту брака били су потпуно закони за заштиту мушкараца и

његове својине, што је и жена била. Јер ето, закон мужу дозвољава да жену „прода како је њему драго!“. Осим тога оно мало заштите жене кроз заштиту брака газе баш они, који те законе прописују. Сам Првовенчани неколико жена отерује и другима се венчава, а то исто бива и код властеле. Тек од половине XIV. века добија брак на Балкану више сталности.

Да видимо како још жену третира најпознатији наш средњовековни закон Душанов законик. У Душановом законнику се најпре, чл. 2. и 3. забрањује женидба без свештеника и венчања, иначе „да се разлучи“. Чл. 54. вели: Ако владика (т. ј. властелинка) учини блуд са својим човеком (кметом, подложником) да им се обема руке одсеку и нос уреже“. Овај члан нам указује на две ствари: и да су се такви случајеви догађали, и да се је хтео заштитити интерес властеле, јер не постоји паралелно члан којим би се предвиђала иста казна или и мања, ако би властелин учинио блуд са женом или кћери свога кмета. А то се сигурно морало чешће догађати него прво силом феудалног права. Душанов законик нам још казује да је тада цветало једно зло које ми на своју велику срамоту и данас имамо и трпимо. То је отмица. До душе, казна је доста строга: племић или обичан човек ако силом отме („силом отме“ — јер је било случајева привидне отмице, па и сада по где куда) девојку своје класе губи обе руке и нос. Ако се бар (кмет, подложник) одведе силом своју другу — иста казна, али ако властелинку отме — бива обешен. И овде је, дакле, доказ да се је више водило рачуна о интересима властеле, јер опет нема речи о казни ако би властелин отео просту девојку, што у осталом потпуно одговара духу времена.

Да је отмица постојала и у Приморју доказ нам је догађај код Стона (полуоток Пељешац) год. 1446. кад један сељак тужи да му је отета кћи, а власт пошто ју је нашла свезану у кући једног од отимача — разбојника — кажњава главног кривца годином, а помагаче са по године тамнице. Да је и куповина постојала указују нам најпре народне песме које говоре о женидби и где се потанко набраја шта све просци носе девојци и њенима. Ту је читаво благо! А и на једно и на друго показује нам и доцнији обичај куповине и отмице у Србији, Црној Гори, Босни, Хрватској и Приморју. Јер то је заостатак варварства и кад га и данас има морало га је бити тим пре у феудалном средњем веку и готово племенској организацији државица.

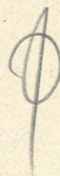
Иначе, у Приморју, се такође строго кажњавало по визан-

тиском, губитком носа, али су се богати могли откупити. У Сењу и Крки сматрало се то пак злочином који се не може откупити (као и крађе и сл.) У Корчули је једно време губио живот и племић који учини насиље над ма каквом женом, али кад је смртна казна замењена глобом начињена је разлика у цени: за племићку се плаћало 100 дуката и пола године тамнице, а за обичну девојку 50 дуката и 3 мес. затвора.

Радунка Анђелковић—Чубриловић
(Свршиће се)

Ž E N A

VI

O JEDNOM POKRETU, KOJI ĆE SIGURNO NADOĆI

Gledajući razvoj žena, i gledajući sve to, što one danas proživljavaju namiče se tvrdnja, da mora nadoći jedan pokret, kojemu ne će biti dosta, da su one materijalno neovisne, i koji će nastojati da ih riješi užasne žrtve, na koje ih društvo prisiljava. Doći će žene, koje će dokazivati: — „Skrajnju točku svojeg individualnoga razvoja i svoje veličine, žena može postići, jedino kad bude potpuno slobodna u svim svojim pravcima. Mora dakle da bude slobodna i u onome pravcu, gdje je njezina individualnost najviše izražena. Ali riješenje toga pitanja zapravo zasijeca u sva ona temeljna pitanja o slobodi čovjeka, čovječanstva i društva. Riješiti ga posve, značilo bi dakako riješiti posve i pitanje slobode pojedinaca. Ali riješiti se mogu barem dijelovi, oni dijelovi gdje će onda žena imati istu individualnu slobodu koju ima i muškarac, pa da barem ne bude svega toga, što ponižava.

Materinstvo i ljubav to su temelji morala kod žene. I ako pogriješi na drugim pravcima, tu će mnogo rjeđe pogrešiti. To je tako, ma da ima mnogo žena, koje svoju ljubav prodavaju, ali muškaraca ima takovih neisporedivo više.

One žene, koje tako tiho žive i umiru, ne vodeći tužbe protiv onoga, koji ih je ostavio s djecom bez zaštite i hljeba, često su velike. Veličina se njihova pokazuje ondje, gdje one izbačene i ponižene ne će da reknu, tko je bio čovjek, koji ih je bacio u bijedu. Jedan veliki ponos sakriva se iza toga. Licem u lice s društvom stoje one protiv sviju onih, koji su im prijetili da će ih poniziti, budu li pregazile zidove braka. Često su ih pregazile

baš iz ljubavi prema onome, uz koga su. I kad dolazite, da im njihovu djecu uzimate u skloništa da ih riješite bijede, one će vam reći da vole živjeti u bijedi, nego da vam ih daju.

„Znate ih“, govoriti će taj pokret dalje, znate ih, koje žive kao služavke, one koje su spremne da u nuždi obavljaju najniže poslove, samo da zarade svoj opstanak za sebe i za dijete.

Njihov život zapravo znači jednu skrajnu afirmaciju života. U teškim prilikama i prezrene od okoline i društva, one ipak nisu odustale od svojeg načela ljubavi. Da, često su one i postale majke protiv svoje volje, ali to još ne krnji njihovu veličinu, to je samo nužna posljedica položaja. Svaki se čovjek uklanja bijedi, a društvo je njima prijetilo izgonom, i one su se plašile. Život proletarijata naučio je žene toga staleža da podnose napore i zato je među ovim staležom najviše žena, koje su prekršile zakon društva. I ako to nijesu učinile žene sviju ostalih staleža, ako to mnogo manje čine razlog ne leži u tome da je tu manja težnja nego u tome, da je tu manje žilavosti, i odvažnosti, koju nemaština odgaja u onim drugima.

Materinstvo je za ženu jedan tako visoki etički čin. Da, ona može da otkupi mnogu veliku krivnju, koja je prije toga postojala.“

Taj će pokret dalje morati da reče: — „Ako je žena prije pala kao čovjek, ako se je ma gdje ponizila, etika u ljubavi i u materinstvu može da ju opet digne. Danas je to tako za žene, ma da to i za muškarca jednoga dana ne će biti drukčije.“

Možda se taj pokret, kojega će stvoriti žene same, ne će začati da tvrdi: — „Ako ona ista, koja je prodavala ljubav, ako je ona postala majkom djeteta, kojega obhranjuje, ili ako je počela da ljubi onda ju ni društvo ni pojedinac ne mogu više da vrijedjaju za ono što je bilo. Materinstvo i ljubav, koja će biti vezana uza nj, ono će sve žene riješiti bijede, i one koje prodavaju ljubav i one, koje su ma gdje pretrpjele poniženje. Zakonomiti silom nikad se društvo ne će riješiti bijede prodavanja i kupovanja ljubavi kao što se nikad nije silom riješilo zločina. Iz ljudi samih treba da dodje oslobodjenje.“

Društvo će se tome isprva smijati, kao nečemu naivnome. To nije naivnost, to je vjera u čovjeka i u dobro u njemu.

Žene, koje će tako govoriti, znat će da je to isto tako istinita tvrdnja, kao ona o ekonomskoj slobodi.

Ljudima, koje od zločinca treba napraviti boljima, treba uvijek dati nešto, od čega će onda moći da žive, i da im to bude

sadržaj. Da, istina smiješni su oni, koji propovijedajući o dobroti hoće da obraćaju, ta propovijed čini se onima, koji su zaista zločinci kao nešto, što je govoreno s mnogo naivnosti. Obično im se uzima lagodan život, a u zamjenu im se zato ništa ne daje.

Onaj koji ljubi čovjeka, kojega hoće da riješi zločina, nastojati će uvijek da prije nešto dađe, nego će uzeti, pa makar onda uzeo i krivu vjeru, kojom se je dosele živjelo.

Pitati će onda protivnici, može li se nečim, što bazira na instinktu sagraditi etika, smije li se ona osnovati na nečem, što nije sasvim svjesno? Može se na to reći, da sve ono što je vezano na prirodu uvijek ima na sebi i dobrote.

Dokazom za to može da posluži život, koji pokazuje, da tu žene koje taj svoj prirodni moral jako jasno osjećaju i shvaćaju, tipovi, koji se u izvesnim slučajevima uvijek jednako vladaju. To su uostalom uvidjeli svi, koji su na ma kakav način pisali o ženama. Te se žene u životu uvijek dižu, ma kako duboko bile pale.

Jedino s te tačke ženine etike, smije se suditi o svemu što ona čini, jer bi se u drugom slučaju mogla jako lako krivo osuditi.

Jedino s te tačke može se shvatiti, zašto ona baš na taj stanoviti način ispunja zadaće, koje su joj dane.

Govorilo se toliko o sposobnostima, i o nesposobnosti, o inferiornosti, o nezanimanju i o površnosti. Jasno je da onaj čovjek, kojemu su uzeli srž i energiju njegovoga rada, ne može da radi s oduševljenjem, i da njegov rad ne može da bude punovaljan.

* * *

Shvaćate li događaj, koji bi se zbio, da te danas bijedne žene izmorene i umorne, koje su dosele, bez volje i interesa odilazile na posao, budu odilazile na rad znajući da time čine nešto što se ničim ne bi dalo nadoknaditi u ljudskom društvu. Kako bi onda njihov položaj bio sasvim drugi, kad bi one radeći znale i držale na umu, da one u taj posao, koji se ima izvršiti, unose svoje shvaćanje, svoj način i svoje vrijednosti.

Koliko bi bilo moralno značenje toga, kad bi one kraj ove svijesti o svojoj zadaći, odilazile na rad sa sviješću, da rade i zato, da ne bi više morale da traže od muškarca, da ih izdržava, i zato, da u kulturu unesu svoje vrijednosti.

Istina je, u tom da žena radi u kući a muškarac izvan kuće, leži dioba rada. Ali dogod se medju muškarcem i ženom ne promijeni ovaj borbeni stav, dogod i muškarac i žena ne dostignu

jedan viši stepen duševnoga razvoja, žena uvijek zapada u bijedu, ako ovisi o tuđem radu. Privredni je njezin rad isto tako obrazložen njezinim čisto ličnim razlozima kao pojedinca i individuma, barem isto toliko, koliko i razlozima cjeline, koja treba svaku radnu jedinku.

Materijalna ovisnost, kraj današnjih i društvenih odnosa i kod stupena razvoja, na kojem se muškarac nalazi, mora ženu često dovoditi do ponjiženja.

I ne će od toga trpjeti njezino tijelo, da ne bi mogla da ima djece. Žena je uvijek svoju prirodnu snagu branila instinktom, i uklanjala se mjestima, na kojima joj je prijetila takova opasnost. Tim istim instinktom ona će napustiti zvanja, koja bi je mogla da unište.

Žena je jedan potlačen stalež, isto tako, kao što su svi ostali podređeni staleži. Ali razlika je u tome, da stalež nije vezan na društvene klase i na imovinu i na društveni položaj. Kad bi dakle među ženama bilo staleške jedinstvene svijesti, onda bi se zapravo dogodilo da bi se tu zaista jednom negirale pregrade staleža. Staleže, kakvi postoje, sačinjava zajednička borba ili zajedničke potrebe, a razlozi su u jednom slučaju egoistički u drugom nešto pravedno, što leži na putu razvoja čovjeka. Kad bi se tu dakle stvorila takova jedinstvena svijest o tome kud se ide i što se traži u toj bi svijesti uvijek bilo naglašeno čovječanstvo. Bile bi izražene zapravo vrijednosti čistoga čovječanstva.

Žene, koje su prve tvrdile ženino ponjiženje i, koje su prve govorile o patnjama mnogih, one su uvidjale, da se oslobodjenje žene od zakona, običaja i poniženja ne tiče samo žena, nego i svih muškaraca, tiče se čovjeka uopće.

Studirajte život tih prvih žena vidjet ćete da je tako. To uvidjanje poniženja; to je bila njihova pokretna snaga.

Doći će onda oni, koji će reći, da je nemoguće izbrisati pregrade staleža, i da nema te ideje, koja bi mogla da i privremeno izbriše provale između staleža. Ka bi to bilo tako, značilo bi, da onda za čovjeka uopće nema više zajedničke etike, niti zajedničke religije.

I reći će dalje protivnici da pokret, koji bi tražio oslobodjenje žene napose, može da bude samo pokret žena obezbijedjenih staleža, a proleterki da takav ne treba, jer ona da će svoje oslobodjenje naći iza revolucije koju će komunizam izvesti. Da istina je. Proleterka naći će svoju slobodu unutar komunističkoga društva. Da, ali naći će svoje oslobodjenje ispod vlasti, ali ono

unutarnje oslobodjenje naći će i žena tek u jednom duševnom, unutarnjem pokretu, a ovo posljednje i jest važno. Važno je jednako za muškarca kao i za nju, i riješiti će ih obojicu bijede koja je nastala ondje, gdje je ona navijestila njemu neprijateljstvo, a muškarac je tražio vlast nad njome.

Zamislite jedno društvo, koje je provelo sve ono što slijedi iz religije komunizma, i zamislite ženin položaj unutar toga društva.

Položaj bi doduše bio mnogo drugojačiji nego je danas, ali puno bi toga još ostalo neriješeno.

Treba se samo zamisliti u to, i postati će jasno sve ono što žene moraju da učine same iz sebe, i kao cjelina.

* * *

Imajte na umu, da je žene pokrenuo onaj osjećaj poniženja. Svaki onaj, koji je jedamput doživio poniženje, shvaća težinu te riječi, i shvaća je više od onoga, koji nikada, nije bio ponižen.

Zato će ona kad se oslobodi početi i dalje. Onaj koji je prešao poniženje morat će da se bori protiv njega i onda kad sam ne bude više trpio. Zato vjerujem, da će jednom, kad žene dodju do svoje svijesti biti baš one, koje će žilavo i do kraja tražiti uništenje društvene bijede uopće.

Žena će ono, što se zove socijalnim radom osjećati kao svoj kategorički imperativ, i razlog će joj biti taj, da radi tako jer je takova njezina etika. Tragovi se te činjenice, koja zapravo već i postoji, mogu naći u njezinom svakidanjem životu.

Tek to onda više ne će biti karitativni rad bez sistema. Za socijalni rad treba princip, treba nacrt, i treba da onaj, koji taj rad obavlja i te kako drži pred očima ono što želi. Da to bude moguće mora svaki da drži na umu i svoj smjer. Žena, dok još nije imala svoga svjesnoga smjera, ona nije mogla u socijalnom radu da poda nešto, što bi bilo od vrijednosti. Tako se može rasumjeti da je dosadašnji karitativni rad bio bez smjera, i da se gotovo i nije mogao nazvati socijalnim.

Po svojoj tradiciji, po svome biću, ona će stati ondje, gdje se bude uništavala bijeda, da provede za čovjeka njegova prava, i da se onda više toliko ne ponižava i da se toliko ne trpi od nemaštine, od bijede i od nasilja. Jer žena je napokon po suštini principa, što ga ona predstavlja odredjena osjećajem, koji joj daje da zaniječe sve ono, gdje se ubija čovjek.

Pa i onaj karitativni rad, koji se mjestimice čini kao nešto besmisleno i besciljno, može se uzeti kao nastojanje onoga, koji

bi htio da izvrši nešto, što jako iskreno želi ali što još nije naučio. Ako se tolike bave radom, koji je rascjepkan, to je zato, jer njihovo osvještenje nije došlo tako daleko, a da bi mogle da stvore veliki jedinstveni plan.

Žene će doći do uvjerenja, da one zapravo zastupaju načelo života i da imaju ako se tu iole može da govori o pravu, najviše prava na socijalni rad zato jer mijenjajući prilike, one ujedno mijenjaju životne okolnosti svojoj djeci.

I s te važne tačke, bezuvjetno je jasno, da je ženina borba za čovjekovo društveno oslobodjenje općenitija, žilavija, bezuvjetnija?

U tom nastojanju morati će se roditi smjer, da izbriše staleže i društvene slojeve, da onda pravo čovjeka postavi kao prvu i najveću vrijednost. Tek krivo sude oni, koji tvrde da će to biti nešto reakcionarno prema socijalnim pokretima izvlaštenih gomila. Jer za njih napokon kad se osvijeste i kad uvide svoj položaj biti će isto tako istinita činjenica, da one mogu jedino nešto da dobiju, jer nemaju mnogo što izgubiti. Život žena iz bogatih slojeva društva, kad pogledate njihov odnos prema muškarcu i njihov položaj u braku, još je bijedniji od onoga žena, koje pripadaju izvlaštenim staležima.

* * *

Taj pokret, koji će nadoći, ne će onda imati onu lozinku rata protiv muškarca, koji današnjem feminizmu često oduzima etičku veličinu.

Imat će naglašeno ono opće ljudsko za čim se ide, i što će ženi donijeti ono unutarnje oslobodjenje.

Jer zadnji cilj cijelog razvoja žene je taj da muškarcu bude drug u nastojanju oko oslobodjenja čovjeka uopće.

Oni doduše idu dvjema putevima, ali im se putevi moraju sastajati na jednoj tački.

Klara Dajčova

ПРОСЛАВА СЕДАМДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ Г-ЋЕ ДР. ДРАГЕ ЉОЧИЋ

Иницијативом Женског Покрета приређена је прослава у част Г-Ће Др. Драге Љочић приликом њене седамдесетогодишњице у Женском Клубу, 29 марта 1925 уз учешће свих женских организација.

На свечаној седници поздравили су г-ђу Др. Драгу Љочић у име Женског Покрета г-ђа Лепосава Петковић, председница Женског Покрета, у име другова слављенице Г. Др. Марко Леко, председник Црвеног Крста, у име Народног Женског Савеза г-ђа Мила Др. Симића, потпредседница Народног Женског Савеза; у име Материнског Удружења, г-ђа Зорка Влајић, председница Материнског Удружења, у име Женског Друштва г-ђа Драга Марковић.

ПОЗДРАВНИ ГОВОР Г-ЋЕ ЛЕПОСАВЕ ПЕТКОВИЋ, ПРЕДСЕДНИЦЕ ЖЕНСКОГ ПОКРЕТА

Драга Љочић рођена је у Шапцу 1855 год. у некада врло имућној, али већ тада, осиромашелој породици. Ту је довршила и основну школу. Још тада као мала девојчица, осећајући оскудицу, а слушајући од своје браће, која су се школовала у Швајцарској, о женскињима које су студирале као и мушкарци, у њој је поникла идеја, да и она једном буде самостална.

По довршеној основној школи дошла је у Београд, где је учила Вишу Женску Школу. За време свога боравка у Београду била је у дому Персиде Пинтеровићеве, једне од наших најстаријих, најспремнијих и најомиљенијих просветних радница, која је неоспорно имала утицаја на њу.

У ово доба она је почела заједно са својом браћом да посећује омладинске скупове у Новоме Саду. Очарана идеалним борцима, нарочито Светозарем Милетићем, у њој се још више развила жеља да постане самостална. А то је могло бити наравно ако се ода вишим студијама.

1871 год. Драга Љочић се уписује као ванредни слушацац на нашој Вел. Школи. Професорски колегијум, у коме су били Панчић, Св. Марковић, који јој је предавао математику, Димитрије Нешић, ванредно су је лепо примили. Њихова је пажња толика била, да су је собом одводили и доводили у слушаоницу, да би је сачували од примедба њених другова. У таком идеалном друштву, под утицајем тако умних људи, а нарочито Св. Марковића, није чудо, што се журила да оде у већи свет, који јој може више дати.

У 18 год. она је већ ступила на медицински факултет у Цириху. У уском кругу својих другова, од којих су данас живи

г. Др. Марко Леко и г. Јован Жујевић, а стално под утицајем Светозара Марковића, она је свом својом енергијом прионула својим студијама, али у таквој средини почела је и политички да се израђује по паролу: слобода, једнакост, братство, којим је принципима и до данас остала верна.

Стално борећи се са материјалним незгодама у један мах изгледало је да мора да напусти своје студије. Пуна очајања дошла је у Србију. Како срећа често долази одкуда се човек не нада — један *нешколован*, фронтovní официр схватио је тежње младе медецинарке и омогућио јој је једним повољним зајмом да доврши своје студије.

1879 год. др. Драга Љочић завршава своје студије, пуна идеала, као прва српкиња лекар враћа се у Србију да послужи својој домовини.

И шта је очекује? Борба.

Мин. Унутр. дела неће да је постави за лекара. Најзад се пронашло да она треба да полаже државни испит, али наравно напред је већ било утврђено да се никако не допусти да га она положи. И да није дочеула Краљица Наталија, која је захтевала да као њен изасланик присуствује испиту г. Владан Ђорђевић, млади женски кандидат никада не би прошао, јер ни до данас после толике праксе и медецинских тековина није могла да нађе одговора питањима, која су јој постављали чланови комисије. Испит је био положен. Али успех је био прескупо плаћен, јер је Др. Драга Љочић тешко оболела и морала да оде у Крим на одмор. По повратку имала је више среће. Тадашњи министар Гарашанин, човек напреднијих погледа, поставио је прво за помоћника у болници а за тим и за секундарног лекара.

Положај је био добивен. Једна победа. Старе се обавезе имају да враћају али млада лекарка не осећа тешкоће. У своме младом супругу Раши Милошевићу она наилази најбољега друга, најбољега помагача.

Али срећа није била дуга века. Долази 83 год. када је Раша Милошевић са својим друговима требао да плаћа својим животом љубав према домовини. Смртна казна над њиме изриче се баш онога дана кад је она родила прво дете.

И тек тада се види величина Др. Драге Љочић. Требало је очувати једину њену утеху, дете, — требало је помоћи старе родитеље њенога мужа који су изгубили храниоца, требало је подржати сужња, који је добио помиловање од смртне казне, па и његове другове.

Две године Др. Драга Љочић радила је не знајући за ноћ, не знајући за одмор. Послове на дужности савлађивала је по признању њених шефова за два човека. И после двогодишњег тако напорног рада — баш онога дана кад је обрадована вешћу о слободи свога мужа тога дана она бива отпуштена из службе.

Отварала се нова борба али ипак за њу лично лакша.

За све време свога службовања Др. Драга Љочић борила се да добије указ. Под утицајем Др. Лазе Лазаревића краљ Милан је хтео да јој да указ па је чак пристао и његов министар Христић. И, као што често и зло дође, одакле се човек најмање нада — начелник санитета, њен колега, одупро се томе, јер Др. Драга Љочић не носи панталоне.

Међутим он није водио рачуна штоје Др. Љочић учествовала у свима ратовима дотле, што је своје студије прекинула због српско-турског рата, што је онда радила у Академији као поручник и што је носила баш праву официрску блузу са еполетама, на којима су биле 2 звездице, што је радила са Есморовим асистентима, и одржавала болницу у Свилајнцу.

Др. Драга Љочић није само била велики радник као лекар, она је сјајно демантовала и сва пребацивања која се још и данас чине, да жене са професијом не могу да одговарају дужностима жене, мајке и домаћице. Са вољом, енергијом, поделом рада, у коме се ни један тренутак не изгуби у узалудним стварима, она нам је показала баш сбрнуто:

Др. Драга Љочић радила је врло много и на социјалном послу. Радила је на оснивању друштва женских сестара, чија је прва председница била, и чији је главни циљ да подигну болнице за жене и децу. Уз припомоћ Др. Мортон и скотских жена већ су 2 зграде подигнуте.

Њена је прва идеја била да се оснује Материнско удружење. Она је прва почела да прикупља бачену децу на улици и да их опкољава материнском негом и нежношћу.

Она је била оснивачица народног Женског Савеза.

Ето, госпође и господо, живота и рада прве наше феминистиње. Као лекар и то као *жена* лекар, и није никако чудо што су је раденици и раденице у фабрици дувана, у којој је 36 година радила звале својом мајком. Колико и колико пута она се својим пацијентима побринула за лекове и сама их и куповала. Њеном срећном браку ни мало није сметало што је она име своје породице носила целог века. Њена лепо васпитана деца, њена кућа увек уредна и отворена у којој се осећала домаћица јасно до проговорили у одбрану жене која има своју професију.

Тешке борбе наравно да су оставиле трага и данас је Др. Драга Љочић заморена, болесна што је узрок те она није данас са нама. Она, као и сваки који је испунио своју дужност са спокојном савешћу гледа у будуће дане.

Женски покрет жели старом борцу да дочека и крајњу победу његову и поздравља је са: Слава Др. Драги Љочић и живела. Једна од првих наших феминистичких фигура неоспорно је данашња наша слављеница Др. Драга Љочић. Чим је Женски Покрет удружен са осталим жен. друштвима објавио да њој у част одржава данашњу своју свечану седницу са свију страна наше малене предратне Србије почеле су јој да стижу писма сећања и захвалности и дошло се до оваке сјајне манифестације како су јој јутрос на универзитету приредиле њене колеге А ја ћу изнети само живот и рад Др. Драге Љочић, и он ће више проговорити у одбрану феминизма него многе друге звучне фразе.

ПОЗДРАВНИ ГОВОР Г-ЋЕ МИЛЕ СИМИЋ, ПОТ- ПРЕДСЕДНИЦЕ НАРОДНОГ ЖЕНСКОГ САВЕЗА ГОСПОЂЕ И ГОСПОДО!

Тешко да је и једна говорница у *штоликој мери* зажелела, да њен поздрав уваженој слављеници г-ђи Др. Драги Љочић буде израз дубоке захвалности, топлине, љубави и нежног сећања на сва њена дела, трајно сачувана у нашим хуманим и великим женским институцијама, које су створене напредним духом, искреном љубављу и јединственим схватањем о лепоти и важности њиховој.

Представљајући у овом тренутку Народни Женски Савез, највиши форум наших женских удружења, ја поздрављам у његово име 70. годишњицу вредне и уважене г-ђе Др. Драге Љочић једну од његових оснивачица.

Пре 50 година када је г-ђа Др. Љочић, отпочела своје деловање учешће жена у једном животу било је још сасвим ретко. Данас је оно за сваку образовану жену и мушкарка једна од најбитнијих дужности њихових. Често пута зажалимо, што све наше жене још нису у пуној мери схватиле ту своју дужност, али то не значи, да је неће ускоро схватити. Истинит је факт да број свесних жена које се баве социјалним, економским, фе-

министичким и просветним пословима, постаје код нас сваке године све већи. Нема сумње да је ово само резултат покрета који је са осталим напредним женама отпочела код нас г-ђа Др. Љочић а који је био од пресудног значаја за даљи рад и успех наших вредних феминисткиња.

Колико је продирање учених и школованих жена било тешко у оно доба, када је г-ђа Др. Љочић отпочела своје благотворно деловање као лекар и феминисткиња није потребно нарочито наглашавати, јер још и данашње наше школоване жене имају да преброде многу трновиту стазу, док се не буде стекло поверење у њихове способности и док се са мушкарцима не буду изједначиле у правима.

Нашим данашњим јавним радницама и факултетски образованим женама победа је сигурнија и лакша, јер оне већ наступају у густим, збијеним редовима тражећи своја права.

Наша слављеница г-ђа Др. Љочић била је усамљена прва ластва за коју је постојала озбиљна опасност, да је студени дани раног пролећа не стану живота.

Са колико се такта, умешности, мена и љубави морало приступити онда раду, да би се стекло поверење оних неверних који су ведрили и облачили а који никада нису хтели признати, да жена може бити у раду равна мушкарцу!

Колико се лепих идеала и иницијативе за опште добро морало угушити, зато што се није могло рачунати на подржавање и разумевање мушкараца. И махинално ми пада на памет једна реченица из Гетеовог „Мајстера Вилхелма“ изговорена као исповест једне лепе мушке душе. „Учене су жене исмеване а ни школоване нису трпљене вероватно зато што се држало, да је права неуљчивост застидети толико много људи незналица.“

Па ипак и поред тога слављеница пуна свежине, пуна духа и полета, а препуна преданости своје послу и своје позиву лаћа се најважнијих јавних послова. Са малим бројем сарадника она крчи пут, позива и купи око себе наше жене, будући њихову свест, позива да изађу из оквира тихог домаћег живота.

Са развитком културе наше земље појављују се и нове потребе Г-ђа Др. Љочић их одмах осећа и залаже се сва, да организује оно друштво и створи оне институције за које се указују неопходне потребе.

Ни једно хумано женско друштво, ни једна важнија установа није постала а да међу оснивачима или вредним сарадницама не нађемо име г-ђе Љочић. Ми је видимо како лебди над

здрављем наше женске младежи у раденичкој школи Београд. Женског Друштва, оснива Материнско Удружење, једну од нај-благороднијих и најхуманијих установа савременога друштва. Она негује љубав према отаџбини, самилост према сиромашнима и веру у свето опредељење будуће жене, да поправи све друштвене и законске неправде.

Велике и добро организоване борбе жена целога свега за одбрану својих права нашле су одјека и у нашој малој предратној домовини. Осећајући потребу за солидарним и организованим радом већ постојећих разноликих друштава г-ђа Др. Љочић 1904. год. у друштву наших најистакнутијих јавних раденица пок. Савке Суботићке, Катарине Миловуковице и др., приступа оснивању Српског Народнoг Женског Савеза, чији је задатак био, да тражи једнако законско право за жене и мушкарце, право наслеђа мушке и женске деце, за једнаке квалификације једнаке награде и напослетку право гласа.

После ослободилачког рата Српски Народни Женски Савез претвара се 1919 год. у Народни Женски Савез Српкиња, Хрватица и Словенкиња а сагласна са његовим задацима уједињују се близу 300 друштава целе Краљевине и отпочињу заједнички рад.

Колико је велики и дубоки значај имало оснивање нашега Народнoг Женског Савеза за оно доба пре 20 год. не треба нарочито нагласити. Прошлост нам казује, да смо поред многих користи општега значаја кроз њега биле представљене иностранству, да смо примљене као члан Међународног Женског Савеза и да смо се помоћу њега чуле и ван наших граница. Колика је ово корист, разумеће се онда, кад се зна да се за рад српске жене никада дотле није чуло а често се мислило, да је по своме интелекту слична жени неких забачених источних племена.

Значајан успех нашега Савеза у уједињеној домовини је и тај, што смо ми жене постигле много раније споразум са нашим сестрама Хрватицама и Словенкињама но што су то наши људи учинили.

Завршавам са топлом и усрдном благодарношћу нашој слављеници и оснивачици г-ђи Др. Драги Љочић, која је све листове свога живота испунила најсветијим и најлепшим делима. Искрено желимо, да високе особине њена срца и духа служе на углед свима младима, које продужују радити на тековинама једне од наших најпримернијих раденица.

Својим деловањем, својим животом и својим тежњама за-служила је Др. Драга Љочић, да јој Народни Женски Савез и кроз његових 300 женских друштава целе уједињене домовине каже једно топло, једно искрено и заслужено: Хвала.

ПОЗДРАВНИ ГОВОР Г-ЋЕ ЗОРКЕ ВЛАЈИЋ, ПРЕДСЕДНИЦЕ МАТЕРИНСКОГ УДРУЖЕЊА

ПОШТОВАНЕ Г-ЋЕ И ГОСПОДО,

Састали смо се данас да одамо признање раду жене која је прва, још пре 46 год., као женски лекар почела радити на побољшању стања наше жене.

О заслугама њеним као лекару и као поборници за право жене говорили су и говориће позванији.

Мени, као представници друштва које је г-ђа Др. Љочић основала и чија је почасна председ. и данас, пала је у део пријатна дужност да вам изнесем њен рад и њене заслуге за Мат. Удружење.

Њеном иницијативом а у друштву неколико београд. г-ђа, а у циљу да се смањи велика смртност одојчади и да се помогну и збрину сирота и напуштена одојчад, основано је Мат. Удруж. Први састанак одржан је на Материце 12 Дец. 1904. год. кад се одбор конституисао и кад је за потпредседницу изабрана др. Љочић. Но како је председ. Сара Карамарковић убрзо оболела већ у Јануару 1905 замењује је потпредседница. Највећи део рада примила је на себе др. Љочић. Она пише правила, врши организацију дома а у октобру умољена прима се и за лекара дома коју дужност са највећом ревношћу и пожртвованошћу врши. За неуморни рад и велики труд др. Љочић, на предлог председнице, бира управа акламацијом за свога почасног члана.

Када је 22 Јануара 1906 год. после великих напора и трудног рада, у коме највећег удела узима др. Љочић, отворен Дом Мат. Удр. у Мишарској улици г-ђа др. Љочић држи говор у коме објашњава важност и потребу оваке установе и доказује да се и са државног гледишта треба за ову децу побринути.

И данас, после 20 год. има који се буне и који су против постојања оваке једне установе а тек тада није лако било оснивати дом који ће по мишљењу неких ширити неморал или бар ићи на руку да ће ванбрачна деца ницати као печурке. Ми нити можемо повећати, ни смањити њихов број. Наше је само да их држимо и спасемо од пропасти говорила је тада др. Љочић.

На место тадање председнице која је због болести морала одступити буде за председницу изабрана др. Љочић 25 фебр. 1905 год. и она је ту дужност вршила са пуно љубави и преданости.

Највећа брига председ. као и Управе била је да се добије земљиште на коме би се могао подићи један велики, хигијенски

Дом који би одговарао потребама државе те је председ. и радила свим силама да се добије земљиште за ову сврху. У друштвеном извештају жали др. Љочић што не може скупу саопштити као свршену ствар решење општ. одбора о уступању земљишта а без тога се не може помишљати на зграду.

Под овако тешким околностима вршила је дужност председ. све до маја 1910 кад је поднела оставку на то место. И ако је тадања Управа чинила све да Г-ђу Љочић задржи за своју председницу, она је остала при својој одлуци и Управа јој је морала уважити оставку изјавивши јој особиту захвалност и признање на оданом и успешном раду и желећи још више дати доказа колико је ценила рад своје председнице изабрала је за почасну председницу.

Њено осећање материнства и лекара најбоље се манифестовало у раду за одржање живота малих, одбачених створова.

Свесни смо са колико се предрасуда морала борити Др. Љочић доказујући широкој јавности као што је сада већ свима јасно да је подизање Установе Мат. Удр. дужност и неопходна потреба савременог друштва.

Одмарајући се од живота испуњеног радом и активношћу Др. Љочић данас има то задовољство да своје дело види потпуно успело. Ја одајем најтоплију захвалност у име тих некада нејаких и малих створења која су на путу да постану и добри грађани ове земље захваљујући пожртвованом раду Др. Љочић и њених сарадника. Као њене следбенице у раду имаћемо свагда пред очима леп пример истрајности настављајући пут који нам је она прокрчила.

Осуство њеног активног учешћа у раду нашег друштва увек нам тешко пада али празнину њеног осуства данас најјаче осећамо.

ГОВОР-ПОЗДРАВ Г-ЋЕ ЈЕЛЕНЕ Н. МАРКОВИЋКЕ

ПОШТОВАНЕ Г-ЋЕ, Г-ЋИЦЕ И ГОСПОДО,

Као најстаријем члану Управе Београдског Жен. Друштва, додељена ми је врло пријатна и пуна части дужност, да данас, на овој свечаној седници, у име Женског Друштва поздравим једну заслужну жену, врлу и узориту Српкињу, поштовану г-ђу Др. Драгу Љочић—Милошевић.

О њеном раду на хуманом и културном пољу имала бих да кажем много и много, али простор времена ни то не допушта, а немам ни потребе да говорим о томе, пошто су њени поштоваоци у својим данашњим говорима изнели скоро у детаљима рад и заслуге ове племените жене, за то ћу бити врло кратка.

Поштовану г.ђу Др. Драгу Љочић познајем више од 30 година. Познајем је, као примерну супругу, добру и нежну мајку, искрена, пријатна и великог добротвора сиротиње.

Ретка срца и узвишене душе, свагда одушевљена за племенита и родољубива дела, она је задужила и Београдско Женско Друштво својим хуманим радом. Поред осталог, она је дуги низ година, добровољно, без икаквог хонорара, лечила државне питомице које су биле на старању код Жен. Друштва, као и ученице Раденичке школе зашта је Женско Друштво прогласило за Друштвеног Добротвора.

Ценећи њен рад и заслуге за опште добро, Управа Жен. Друштва, на својој седници од 23. марта о. г, изабрала је г.ђу Др. Драгу Љочић за Почасног Члана Београдског Женског Друштва.

Поздрављајући поштовану г.ђу Др. Драгу Љочић као почасног Члана Београдског Женског Друштва и захваљујући јој у име Друштва и овом приликом на свагдашњем племенитом потпомагању Жен. Друштва, желим јој, да још дуго и дуго срећно поживи у кругу своје уважене породице и својих искрених пријатеља.

Живела Др. Драга Љочић—Милошевић!

Б Е Л Е Ш К Е

Свѣтислав Вој. Вуловић: *Жене правници и наше правосуђе*, Београд, 1925. год.

Ових дана, када се спремају пројекти нових закона о судијама и о устројству судова, појавила се ова књижица. Написана је са тенденцијом да утиче на мишљење јавности и оних који имају да одлуче о основним начелима ових пројеката.

Писац одриче правницима женског рода сваку способност уопште, а сваку подобност за судску струку специјално. Смело оспорава вредност диплома правног факултета — кад су у пи-

тању женски правници. Излази да, у том случају, око двадесет професора Универзитета нису били компетентни нити у стању да тачно оцене своје ђаке. Писац, путем ове брошуре, хоће то да исправи.

Своја посматрања аутор своди на жене писаре по судовима београдским. Наводи њихов број и бројни распоред. Своје правне рефлексије даје само у оквиру права и правосуђа на територији предратне Србије. Али пропушта да наведе чињеницу да је и сам судски писар. Међутим, ова околност баца више светлости на оно што се у књизи тражи и тврди, а даје могућности да се оцени са колико објективности аутор то чини. Јер он говори о својим колегиницама и оцењује оне које су са њим у истом рангу и на истом послу.

У брошури се захтева да се сви женски писари уклоне из судова и у нов закон о судијама унесе пропис којим ће се забранити женама — ма иначе имале све прописане квалификације и исците — улазак у судску струку, зато што су лица женског пола. Ово се тражи: „императивно“, „безусловно“, „апсолутно“ и „што пре“.

Као аргументе за своје тражење писац наводи: своја опажања, свој суд о женама уопште, женама-правницима напосе, о способности ових последњих, „неправде“ учињене судским писарима мушког пола, положај жене у нашем позитивном праву, и др. Тврди да једино мушкарци свуда у свету уживају јавна права и имају власт у рукама. Потеже и народну правну свест. Тумачи је, разуме се, како му треба. Па је затим такву, у хипотези, ставља насупрот државним законима и мисли да чак ни закони који са оваквом правном свешћу не би били у складу, не би важили, јер не би били примљени и примењивани. Сматра да такви закони уопште не би били право. То ништа не смета писцу да у истој књизи тврди: да право има свој извор из силе. Збиља, ретка правна логика!

Аутор се упуштао у доказивање немогућних ствари. Он данас, у XX. веку, тврди да је наш народ толико неспособан за напредак на пољу цивилизације и културе, да се чак и правна свест народна изражава у праву јачега. А таквим тврђењем негира се, не само постојање права уопште, већ, следствено, и постојање правне свести код једног народа данас. „Право јачега“ није никакво право, већ проста и груба сила.

Сам појам народне правне свести доста је неодређен и даје се злоупотребити. Правна свест народна не огледа се у поје-

диначном мишљењу, нити у интересу једне класе. Свака класа у народу има своје специјалне интересе и захтеве у држави. Право је компримис постигнут између разних интереса што делују у колективном животу, у држави. У колико се овим компромисом задовољава и обухвата већи број интереса, у толико више изражава општу вољу једне колективне заједнице. Облик закона добијају правни прописи код нас, онда кад их законодавна власт донесе. Закони су обавезни за све и примењују се без обзира да ли се слажу са правном свешћу појединаца или не слажу. Кад им се ко успротиви, прекрши их, државна власт је ту да успостави ред, спор расправи, кривца казни. — Егзекутивни органи (жандарми и др. оружана лица) само извршавају наредбе које је наредио надлежни државни орган. То што они врше није право јачега над слабијим, већ дужност потчињених, техничких органа. Право да кажњава појединце који се огреше о њене законе има само држава као колективна заједница.

Из ове се књиге не види да се је са овим основним правним појмовима било начисто.

Али зато се резонује овако :

Жена је слаба. Није створена као мушкарац. Мушкарац је јак. Зато жена има да слуша човека, као млађи старијег, као слабији јачег. Има да му буде субординирана. И у породици, и у држави, и у друштву. У њој није аутору могућно да види стручно лице, правника, већ само женску. Зато, кад врши судске послове она, каже, не импонује, нема ауторитета, профанише суд. — Слика нам, затим, како то страшно изгледа кад злочинцу — цину, снажном а окованом, жена судски писар саопштава пресуду. Колико државна власт губи од ауторитета кад пред кривцем није персонифицирана у физичкој структури државног чиновника! — Државна служба је, дакле, право јачега, право физички јачега. Мушкарци ову особину (да су јачи), разуме се, стичу актом рођења и зато државна служба, као привилегија, остаје резервисана само за њих. И онда, зар жена да изриче правду, да доноси пресуду, и то мушкарцу снажном и јаком?!

У брошури се, измеђ осталог, тврди да жене код нас не могу примењивати право, бити судије, зато што их у нашој земљи то исто право уопште, третира као потчињене и подређене мушкарцу, а даје им само „извесне, условне, ограничене способности.“

Ово тврђење је скроз нетачно и илуструје велико правно незнање и збрку у правним појмовима.

Пре свега, није истина да по нашем праву жена у начелу има само ограничене способности. Правну способност она има као човек, као људско биће, по прописима §. 17. и 19, нашег Грађанског Законика. А способност за правне радње призната је жени, кад је пунолетна, §. 38 у в. § 37. Грађ. Зак. Од овога начела одступа се само кад жена ступи у брак и, по § 920 Грађ. Зак., *за време трајања брака* њој се одузима право да својим имањем рукује и самостално предузима правне послове. — Некада, у доба доношења нашег Грађ. Законика, сматрало се да ће се интереси породични овако најбоље заштитити. Данас, правни писци су начисто да ово ограничење пословне правне способности женине јесте установа само у приватно-правном интересу мужевљевом. — Престанком брака престају и сва ова ограничења.

Не знамо откуда је аутор брошуре извео да су жене као пол потчињене у односу према мушкарцима као полу? Наше право не допушта подвлашћење једне људске класе другој. Овакве установе су му потпуно непознате и противне. То се види и из § 18 у в. § 17 Грађ. Законика, којим се прописима не допушта ропство. Као удата, жена, по нашем позитивном праву, није ограничена у својој приватно правној пословној способности у корист свију мушкараца. нити ови стичу каква права из тог ограничења.

За вршење јавне службе ово приватно-правно ограничење жене у брачном праву, сасвим је ирелевантно. Приватно-правна личност државног службеника одн. службенице одвојена је од јавно-правне личности. Приватно правна ограничења утичу само у толико што државни службеник не може бити лице које је под старатељством, стечајем, над којим је продужена очинска власт — чл. 4. Зак. о чиновницима. Ограничење удате жене нигде се ту не спомиње. Промена личног статуса, услед удаје, не лишава жену која је наш поданик, права које има по чл. 19. Устава и чл. 2. закона о чиновницима. Само зато што је нека личност бела или црна, женска или мушка, смеђа или плава, кратковида или даљовида, не може јој се одрећи приступ и напредовање у државној служби. Ово се противи принципима уставним израженим у чл. 19 и чл. 4. Устава, по којима су сва звања *у свима струкама државне службе подједнако* доступна, под законским погодбама, *свима држављанима, а никаква преимућства по*

рођењу не признају се. Сем тога, закон о чиновницима има чланова у којима изрично спомиње државне службенице и регулише извесним специјалним одредбама нека њихова права. То су чл. 113, 38, 43, 153 и др. закона о чиновн. Дакле отпада и тврђење писца ове брошуре да жене пошто не носе обавезу војне службе не могу, по чл. 4. закона о чиновницима, бити државне службенице уопште. Да је Г. Вуловић само прелистао овај закон видео би да се баш законом о чиновницима, као једним општим законом даје право и могућност женама да буду државне чиновнице и прописују се зато одредбе специјално с обзиром на њих — чл. 113 зак. о чиновн. регулише се осуство држ. службенице која је на порођају. — Истина, своје тврђење је аутор већ при крају брошуре напустио, захтевајући да се све жене судски писари преместе у административну струку.

Међутим, кад жене имају права да буду државне службенице и кад јавну функцију врше у административној струци, зашто би им се ово одрицало у судској струци?

Као орган управне власти државни службеник често дела у домену т. зв. слободне расуде, и његовој слободној објективној оцени остављено је више маха но у судској струци, где један орган има само да примењује закон и да субсумира појединачне случајеве под одговорајуће законске прописе. Цела организација судске власти, код нас, спроведена је тако да се индивидуална, — баш и ако би била и субјективна — оцена губи. Ту су као гаранције колегијалност, вишестепеност. Само људима који ништа не разумеју у судству може се причати како од личности судијине једино зависи да ли ће један конкретан случај пред судом бити објективно расправљен, и да жена као судија, и ако је положила судијску заклетву, неће примењивати правне прописе зато што ови и према њој важе.

Ауторитет државне власти у суду, није у пози коју уме један судски орган да заузме, нити у физичкој структури његовој, као ни у томе што ће државну власт представљати лице мушкога пола. У стручном и општем образовању, у моралним особинама које једна личност индивидуално поседује, леже квалификације за звање судије, а не у утиску који својом спољашњом појавом уме један човек да изазове. Савремени живот у своме развоју захтева од судије, поред солидног стручног знања — која квалификација долази на прво место у обзир — још и ширу културу и осећање хуманости. Зато, држава нема рачуна да одбије могућност да се из већег броја стручних лица врши

овај избор. Разуме се, онда се бирају само најодличнији, и многи, који су мислили да ће и за њих бити места, кад увиде да их наде издају, љуте се. Оваквима иде у рачун да се број оних који конкуришу, смањи. Овом брошуром пак пледира се за то да се читав један ред лица — сви женски приправници искључе из судске струке.

Међутим, женски писари у суду, показали су досад у своме послу одличне резултате. Старешине надлештва дају о њиховом раду врло повољне оцене. Ово је један неоспоран факт који је и писцу брошуре, вероватно, био познат, а који је такође пропустио да наведе.

У нашој средини има жена адвоката, има жена адвокатских приправника. Па кад жене с успехом врше овај позив, где се тражи и углед и лични ауторитет, где је потребна самосталност и објективност суда и много већа моћ иницијативе но за позив судски, зашто онда запречавати женама напредовање у судској струци? Нема разлога за искључење оних које с преданошћу и одличном способношћу раде у својој струци.

Писац ове брошуре упео се био свима силама да докаже да жене правници не вреде, а доказао је само да их *он пошцењује*.

Узан је оквир његовог посматрања. Пристрасан је његов суд о женама правницима. Субјективно му је мишљење о жени и о њеној улози у друштву. Површна је његова оцена мотива и узрока са којих се жене одају студијама правне науке. Необично је његово резоновање о постојању, важењу и примени правних прописа — закона.

Овом својом брошуром није ни најмање учинио услугу својим колегама. Они за које њихове квалификације говоре, неће тражити брошурама да се смањи број конкурената. Овом књигом пак, г. В. је само документовао празнине свога стручног обрадовања.

МЕД

првокласни, са сопственог пчеланика шаље на доплату у кантама од 3, 5, 15 и 20 кг. по цени од 25 дин. од 1 кг. Кантице и поштарина на терет поручиоца.

**ЗАБЛАЋЕ
ЧАЧАК**

**М. Глигоријевић,
учитељ**

ПРЕРАЂУЈТЕ СТАРИ НАКИТ

У НАЈМОДЕРНИЈЕ ПАРИСКЕ ФАЗОНЕ
У НОВО ОТВОРЕНОЈ РАДЊИ

Станислава Огњановића

КРАЉА МИЛАНА 81

ВЕЛИКИ ИЗБОР ЦРТЕЖА ЗА НАКИТ
СТОЈИ СВАКОЈ МУШТЕРИЈИ НА
РАСПОЛОЖЕЊЕ

НАШИ ПОВЕРЕНИЦИ:

- Алексинач -- Зорка Михајловић
Бијељина -- Даринка Милутиновић, секретар К. С. С.
Велико Градиште -- Мил. Живковић, предс. Ж. Подр.
Врњци -- Ана Стижанин
Гиљане -- Љубица Дичић
Гор. Милановац -- Зора Ракићева, учитељица
Загреб -- Адела Милчиновић
Завидовић—Босна -- Десанка Плавшић
Зајечар -- Женска Подружина
Крушевац -- Коло Срп. Сестара
Лазаревац -- Мила Мијушковић
Лесковац -- Женска Подружина
Лесковац -- Евгенија Динић
Лозница -- Дана Б. Ристића, председница Ж. Подруж.
Љубљана -- **Cirila Štebi**
Никшић -- Станица Шаровић, учитељица
Неготин -- Ана Пепић
Обреновац -- Љубица С. Мићић пред. К. С. С.
Пазарић -- Анка Капикул, учитељица
Пожаревац -- Лепосава М. Павловић, пред. Ж. Друштва
Пожаревац -- Мил. Радосављевић, благ. К. С. С.
Прилеп -- Даница Јовановић
Свилајнац -- Зора Поповић
Сарајево -- Војислава Јанковић
Сушак -- Милица Видовић, председ. Добротв. Задруге
Сремска Митровица — Мила Стојнић п.председница
Кола Српских Сестара
Ужице -- Цвета М. Поповић
Чачак -- Љубица Ј. Матић, благајник Жен. Подружине
Шабац -- Јованка Ћосић
Суботица -- Даница Радулашки

